

1. Nemzet és honvédelem

1.1. Nemzet és honvédelem kapcsolata a magyar történelemben

Az Alaptörvény *Nemzeti hitvallás* című bevezető fejezetében nemzeti büszkeséggel emlékezik a honvédelmi harcok évszázadaira: „Büszkéek vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre.” Az alábbiakban a nemzet és honvédelem kapcsolatának alakulását, összefüggését tekintjük át a honfoglalástól napjainkig.

A honfoglalást megelőzően, a 9. században a Kárpát-medence közvetlen szomszédságába, Etelközbe érkező és ott letelepedő magyarság a nyugat-európai népektől eltérően alapvetően nem földműveléssel, hanem nomád állattartással foglalkozott. Az egész közösség az állatokkal együtt vándorolt, az állatállomány és a zöld vegetáció követése érdekében könnyen mozgatható sátrakban laktak. Mindig ingóságokkal együtt vándoroltak, tehát nem volt egyetlen olyan földrajzi hely sem, ahol tartósan biztonságban érezhették volna magukat: vagy a legelőváltó állattenyésztés, vagy az évszakok váltakozása, vagy más nomád népek támadásai miatt. Ez is mutatja, hogy *a magyarság életmódja szorosan összefüggött a „honvédelemmel”, a katonai mesterséggel, amelyet minden férfinak kötelessége volt a lehető leghatékonyabban művelni, hiszen ez volt a garanciája fennmaradásuknak.*

A korabeli magyar társadalom legkisebb egységét a nagycsalád jelentette. A nomád nagyállattartás érdekében nagyobb közösség jött létre: a nemzetség. A nemzetség eredetileg vérrokonokból álló társadalmi alakulat volt, valakinek a leszármazottait jelentette. A nagycsaládok alkották, de szinte egybemosta azokat. A nemzetségnél is nagyobb közösség volt a törzs, amelyet a szállás- és legelőhely közös megszerzésének és megvédésének feladata hívott életre. A törzs tehát tekinthető politikai és katonai alakulatként is. Közös tulajdonában állt a legelőterület és az állatállomány.

A honfoglaló magyarság hadművészete a lovas nomád népek hadművészetének felelt meg. Ennek fő jellemzői a gyorsaság, a fegyelmezettség, a távolharcra alkalmas fegyverek hatékony alkalmazása és természetesen a kiváló lovaglótudás, a lovascsoporthoz szokott, jól begyakorlott manőverei voltak. Fő fegyvernemük a lovasság – ezen belül is a könnyűlovasság –, elsődleges fegyverük pedig az úgynevezett összetett íj volt.

A hét magyar törzs (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi) törzsszövetségben egyesült, amely politikai alakulat volt. Ehhez csatlakozott egy nyolcadik törzs, a kabar, amely a pusztai nomád hagyományoknak megfelelően a katonai segédnépet adta. A törzsszövetség tagjai között fiktív vérrokoni kapcsolat állt fenn, amelyet a vérszerződéssel pecsételtek meg, ez egyézersmind politikai szövetséget is jelentett. Jelentős katonai erővel rendelkeztek, a történetírók szerint a magyarok fejedelme mintegy 20 000 harccsal vonult hadba. 895-ben a magyarság mintegy 250 000 főt számlált.

A honfoglalást megelőző időszakban tehát a magyar harcosok elsősorban a törzsszövetségért, azon belül is szálláshelyük és rokonságuk megvédése érdekében szálltak harcba. Ez jelentette akkor a *hazát*, amelyet megvédeni minden férfinak kötelessége volt. Úgynevezett „kalandozó hadjárataik” folyamatosak voltak, és több célt is szolgáltak. Egyrészt portyázásoknak, rajtaütéseknek tekinthetők ezek a műveletek, amelyek zsákmányt, rabszolgákat jelentettek. De felfoghatók ezek a kalandozó hadjáratok erőszakos felderítő műveleteknek, a szomszédos népek folyamatos zaklatásának, gyengítésének, azaz preventív támadásoknak is, amelyek a saját biztonságot, a „honvédelmet” szolgálták. Ugyanez igaz a honfoglalást követően nyugati irányban 950-ig,

illetve déli irányban 970-ig folytatott kalandozó hadjáratokra is. E hadjáratok jelentős hatást gyakoroltak a magyar társadalom és kialakuló államszervezet fejlődésére, és hosszú időn át megakadályozták, hogy támadás érje az országot.

895 és 900 között lezárult a Kárpát-medencében a magyar nép honfoglalása, amelynek fő kiváltó oka az volt, hogy a magyar szállásterület biztonságát többé már nem lehetett az Etelközben garantálni, hiszen az eurázsiai népvándorlás következtében egy másik nomád nép, a besenyők veszélyeztették. Egyetlen földrajzi irány maradt: a jól védhető Kárpátok medencéjébe áttelepülni, amelynek viszonyait az azt megelőző évtizedekben folyamatosan felderítették. A honfoglalás eredményét végül a támadó bajorok felett aratott 907-es pozsonyi győzelem erősítette meg. A korabeli magyar haderő – amely jól képzett és vezetett, valamint fegyelmezett volt, és amellyel vezérei remekül manővereztek – képes volt védelmi háborúban is vereséget mérni a túlerőben lévő, jól felszerelt, a kor legfejlettebb harceljárásával rendelkező lovagi seregekre. A Pozsonynál kivívott győzelem a magyar törzsszövetség uralmát erősítette meg a Kárpát-medence felett, egyszersmind bizonyította, hogy képes garantálni a magyar szállásterület, a magyar haza biztonságát és védelmét.

Az államalapítás következményeként a Kárpát-medence területének védelme egybeforr a haza védelmével, a honvédelemmel. Géza fejedelem (971–997) és I. István (997–, 1000–1038) király az államszervezés során új, a nyugatihoz hasonló fegyveres erőt szervezett. A hagyományos könnyűlovasság kezdett nehézlovassággá alakulni. *Az István korabeli haderőreform legnagyobb vívmánya a vármegyéken és várispánságokon alapuló szilárd hadszervezet kialakítása volt, amely egészen a tatárjárásig megvédte az országot a külső támadásokkal szemben,* és számtalan sikeres hódító és országvédő hadjárat bázisául szolgált. *Magyarország István-kori hadereje három csoportból állt:*

- az első csoportot képviselték a nyugati *lovagok*, akiket saját kíséretük vett körül;
- a második csoportot a fegyveres szabadok alkották, az úgynevezett *vitézek*;
- a harmadik csoportot pedig a szabadságukat veszített vagy éppen lesüllyedő elemek tették ki, akik a kialakuló várszervezet keretében a katonáskodó (és termelő) feladatok ellátására kényszerültek.

A 11–12. században már nemcsak a királynak voltak nagy kiterjedésű birtokai, hanem egyre nagyobb mértékben a feudális uraknak is. E birtokok igazgatása, védelme fegyveres erőt igényelt. A nagybirtokosok a saját harcosok kiállításával erejüket, hatalmukat, tekintélyüket növelték, de a király iránti kötelességüket is teljesítették, mert birtokaikat általában katonai érdemeik fejében és fegyveresek kiállítása céljából kapták. A földesúri magánhadseregek a 12. század elején már jelentős erejűek voltak, de a király csak korlátozott mértékben vehette ezeket igénybe.

A középkorban a magyarság identitása, a nemzet és a hazaszeretet alapvetően két forrásból táplálkozott. Az egyik egy rendi tudat volt, amely a magyar nemességet, a nemesi nemzetet jelentette, éles etnikai vagy nyelvi-kulturális megkülönböztetés nélkül. Rendi jellegéből kifolyólag a jobbság ennek nem volt része. A magyar identitás másik középkori forrása bizonyos értelemben az előző ellenkezője volt. Teljes nyitottsággal bírt a társadalmi vertikumot tekintve, vagyis minden magyarul beszélőt vagy a magyar eredetű, etnikumot vállaló embert egy közösségbe gyűjtött, a magyar jobbságot éppúgy, mint a magyar nemest. Etnikai értelemben viszont zárt volt.

Az államalapítástól a tatárjárásig terjedő időszakban nem a védekező háborúk voltak többségben. Századonként alig néhány olyan próbálkozást kellett a magyar határvédelemnek, illetve haderőnek elhárítania, amelyet az ország függetlenségének felszámolására indítottak. A magyar haderő helytállt ellenfeleivel szemben, és ennek köszönhetően nemcsak a haza védelmét,

az ország területi épségét biztosította, hanem a magyar királyok hódító politikájának is – első sorban a Balkán-félsziget irányába – ütőképes eszköze lehetett.

A 12. század végén és a 13. század első évtizedeiben olyan társadalmi változások következtek be Magyarországon, amelyek nem kedveztek a korábbi hadszervezési rendszernek, jelentősen gyengítették a királyi hatalom katonai erejét. A királyi birtokok egyre gyorsuló mértékben főként világi előkelők tulajdonába kerültek. A folyamat kezdetén a királyi birtokadományozások még elsősorban katonai szolgálat feltételéhez kötöttek, később már ahhoz sem. Így a 13. század első évtizedeiben számottevően csökkent a királyi haderő létszáma: a várnép tömegei magánföldesúri függésbe kerültek, a szegény szabadok lesüllyedésükkel elvesztették katonáskodási kötelezettségüket. Ugyanakkor az eddig katonáskodó rétegek alkalmazását is korlátozták, főként külföldi hadjáratok esetén. A haza védelmére azonban minden fegyverforgatónak kötelessége volt táborba szállni. Kialakult a *nemesség általános felkészülésének intézménye*, amely az ország elleni külső támadás bekövetkeztekor volt kötelező érvényű.

II. András uralkodása (1205–1235) alatt – elsősorban a királyi birtokadományoknak köszönhetően – megerősödtek a világi előkelők. Megkezdődött, majd a tatárjárás után nagy lendületet vett a nagybirtokosok várépítése. II. András volt az első magyar uralkodó, aki várat adományozott világi előkelőnek. A földesúri (bárai) *magánhadseregekben* a familiárisok szolgáltak, akik uruknak elsősorban katonai szolgálattal tartoztak. II. András uralkodásának idejére tehető a lassan kialakuló magyarországi városok polgárainak katonai szolgálatra kötelezése is.

Az 1241–42-ben bekövetkezett mongol támadás – „a tatárjárás” – pusztításának mértéke minden korábbi külső támadását felülmúlta – országos átlagban a lakosság 15–20%-a pusztult el –, ami arra kényszerítette IV. Bélát (1235–1270), hogy egy várható újabb támadással szemben mihamarabb biztosítsa az ország védelmét, és kezdjen hozzá az újjáépítéshez. A király új védelmi intézkedései közé tartozott a páncélos lovagok arányának növelése, valamint a kővárak építésének szorgalmazása is, ami a magánkézben lévő birtokok növelése nélkül elképzelhetetlen lett volna.

A IV. Béla uralkodásának második felétől a 14. század végéig terjedő időszakot alapvetően a nagyarányú külső támadásoktól mentes, virágzó, elsősorban a külső hódításokra koncentráló időszaknak tekinthetjük. Az ország és a központi királyi hatalom erejét legfeljebb belháborúk gyengítették, a kívülről jövő támadások, kisebb betörések nagy veszélyeket nem rejtettek magukban, azok viszonylag könnyen elháríthatónak bizonyultak. Azonban a későbbi évszázadok történetét meghatározó fő veszedelem, a török megjelenése már a 14. században bekövetkezett.

A korszak magyar hadszervezete alapvetően a nemesi bandériumokra és a zsoldosokra épült. A bandériális hadrendszer szokásjogszerűen alakult ki. A királyok szívesen vették, hogy a köz-nemesek nem közvetlenül az ő zászlójuk alatt vonultak hadba, hanem mint familiárisok a főurak bandériumaiban harcoltak. Főleg I. (Nagy) Lajos (1340–1380) kényszerült arra, hogy az országától távol eső régiókba vezetett hadjáratokra, hadereje létszámának fokozására és minőségi elemének gyarapítására zsoldosokat fogadjon. A zsoldosok ugyanis megfelelő fizetség esetén fegyelmezett, jól képzett harcosokat jelentettek, akik életvitelszerűen katonáskodtak, szemben a „nem hivatásos”, azaz csak egy-egy hadjárat idejére fegyvert öltő birtokosokkal. Anjou uralkodóink idején jelentek meg Európában a magyar zsoldosok is (például Toldi Miklós).

Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején (1387–1437) az egyre veszélyesebbé váló törökök elleni hatásos védelem érdekében mélyreható katonai reform bevezetésére volt szükség. Ezért létrehozták a *telekkatonaság* századokig fennálló intézményét. A jelentős részben jobbágyokból álló, katonai előképzettséggel nem rendelkező telekkatonaságot azonban a gyakorlatban nehezen lehetett összegyűjteni. A török elleni védelemben a telekkatonaságnál hatásosabbnak bizonyult az első *végvár vonal* kiépítése. Zsigmond a határszéli várakat megszerezte tulajdonosaiktól,

és a védelmüket királyi vagy báni csapatokra bízta. A legfontosabb lépésének Nándorfehérvár megszerzése bizonyult, ez lett a déli végvárrendszer központja. A nagyobb várak közti összeköttetést kisebb erősségek biztosították. Ez a déli végvárrendszer kisebb módosításokkal egészen 1521-ig fennállt, és döntő szerepe volt a török támadások elhárításában. A 15. század első felében erősödött a gyalogság, amelynek nagy része külföldi zsoldosokból állt. A pikával, később puskával is felszerelt gyalogság főként a védelemben és a várharcokban jutott szerephez. Zsigmond uralkodása alatt kezdték el Magyarországon is alkalmazni a tűzfegyvereket. Az ágyúkat leginkább a városok állították elő és birtokolták.

A 15. századi magyar honvédelem legragyogóbb fegyverténye a nándorfehérvári diadal volt 1456-ban. Hunyadi János hadvezéri tevékenységével biztosította és megszilárdította a Zsigmond-kor legfontosabb katonai örökségét: a magyar határvédelmi szervezetet. A nándorfehérvári diadal minden előzetes várakozást felülmúló haditettnek, a feudális Magyarország legnagyobb honvédelmi sikerének bizonyult. A győzelem hatására további 70 évig nagyobb török támadás nem fenyegette az ország területét.

Hunyadi Mátyás (1458–1490) kiváló szervező és hadvezér volt. Uralkodása alatt a középkori magyar hadművészet elérte fejlődésének csúcspontját. Hódításait csak az ország erőinek nagy fokú igénybevétele tette lehetővé, emiatt azok nem maradtak tartósak. Felismerte, hogy hadserege a török elleni harcokban csak az aktív védelemre, nyugati ellenségeivel szemben viszont már a korlátozott célú támadásokra is alkalmas. Úgy vélte, a török belátható időn belül nem tud döntő támadást indítani Magyarország ellen, és a déli határ ideiglenes biztonsága lehetővé teszi az Ausztria és Csehország ellen irányuló hódító hadjáratokat. E tervek mögött az a felismerés rejlik, hogy előbb vagy utóbb szembe kell nézni a túlerőben lévő Oszmán Birodalom hódító kísérleteivel, és ezek elhárítására Magyarország egyedül aligha képes, ezért hódító háborúkkal kell megerősíteni. E tervek azonban irreálisnak bizonyultak, Magyarország gazdasági és katonai erőforrásai nem voltak elégségesek a hódító szándékok realizálására, és végül kimerítették az országot.

A Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom Mátyás uralkodásának végétől több évtizeden keresztül alapjában véve békében élt egymással. 1521-ben azonban a megerősödött birodalom aktív katonai tevékenységbe kezdett: elfoglalta Nándorfehérvárat, ami a magyar végvárrendszert rendítette meg, majd a szultán vezetésével a török haderő nagyméretű támadást hajtott végre, amely az 1526-os mohácsi csatához vezetett. A vereség a középkori magyar állam bukását is jelentette, és megszűnt az önálló magyar haderő. A központi királyi hatalom meggyengülésével párhuzamosan gyengült a magyar honvédelem ereje is, ami tragikus módon egybeesett a külpolitikai tényezők kedvezőtlenre fordulásával, nevezetesen az Oszmán Birodalom katonai, politikai és gazdasági virágkorának beköszöntével.

Magyarország három részre szakadásának időszakában értelemszerűen nem létezett önálló magyar honvédelem. A Szent István-i állam korábbi területe két nagyhatalom ütközőzónájává vált, és az itt létrejött magyar államalakulatok (Magyar Királyság, Erdélyi Fejedelemség) csakis ezek vazallus, alávetett tartományaiként működhettek. Ennek ellenére mind a török elleni végvári harcokban, mind Erdély külpolitikai útkereséseiben, a Habsburg udvar elleni rendi felkelésekben és a későbbi felszabadító háborúkban magyarok tízezreit találjuk, akik a Kárpát-medencéért mint hazájukért harcoltak, igyekeztek azt a fenyegetőbbnek tartott nagyhatalommal szemben védelmezni, így ebben az időszakban is beszélhetünk sajátosan magyar honvédelemről. A főúri udvarokban a katonai nevelés három pillére a hagyománytiszteltet és erkölcsös életmód, a fegyelem és engedelmesség, a hűség és istenfélelem volt.

Az első magyar hadtudományi író: Zrínyi Miklós (1620–1664)

Ebben az időszakban, valamint a későbbi korokra kifejtett hatása alapján is kiemelkedő jelentőségűnek tekinthetjük Zrínyi Miklós horvát bán politikai, katonai vezetői, irodalmi, valamint hadtudományi írói tevékenységét. Az 1663-ban újabb jelentős sikereket (Érsekújvár elfoglalása) elérő szultáni haderővel szembeni fellépés kapcsán komoly egyetértés alakult ki a Magyar Királyságban Zrínyi fővezéri kinevezéséről. A már 1661-ben török területen stratégiai jelentőségű erősséget, Zrínyi-Újvárat felépítő hadvezér 1664 elején látványos téli támadással igazolta a bizalmat: mélyen behatolt a Dráva menti hódoltságba, visszavett több somogyi erősséget, majd Pécs körülfárása után felégette az észéki Dráva-hidat, és ezzel egy időre elvágtá a Balkán és a Dunántúl közti utánpótlási lehetőséget. A villámgyorsan végrehajtott hadjárat Európa-szerte óriási törökellenes lelkesedést keltett. A császári udvar habozása azonban végül Zrínyi-Újvár elestéhez vezetett, és a törökök felett 1664. augusztus 1-jén aratott szentgotthárdi győzelmet sem sikerült megfelelően kiaknázni. A török kiűzésének hosszú időre való elodázása kiábrándította az európai közvéleményt és a magyar rendeket, ráadásul 1664 novemberében maga Zrínyi is vadászbaleset áldozata lett.

A török kiűzése után (1699) a magyar haza védelme és ezáltal egy új nemzeti királyság megteremtésének kísérlete a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711) csúcsosodott ki. Egy önálló, a kor követelményeinek megfelelően kiképzett és felszerelt magyar haderő felállításának azonban nem voltak meg a gazdasági, személyi, tudásbeli alapjai. Az ideiglenesen felmutatott eredmények csakis a Habsburg hatalom nyugati hadszíntéren való lekötöttségéből, ill. a társadalom elkeseredettségéből és összefogásából adódtak, amely tényezők az idő múlásával fokozatosan ellenkező előjelűre változtak. Így a szabadságharc elbukott, és a Magyar Királyság hosszú időre a Habsburg Birodalom alávetettségében maradt.

A Habsburg Birodalom részeként a Magyar Királyságnak nem volt önálló hadereje, így önálló magyar honvédelemről sem beszélhetünk. Az 1809-es francia betörés is elsősorban az Osztrák Császárság, és nem a magyar területek ellen irányult. Azonban a Birodalom hadseregében számos magyar szolgált.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt a frissen megszülető magyar honvédsereg, mai honvédségünk elődje, képes volt az osztrák nagyhatalommal szemben eredményes honvédelemre. A magyar kormány és a politikai elit a vitás kérdéseket nem a harcmezőn, hanem a tárgyalóasztalok mellett akarta rendezni, ennek ellenére a Habsburg udvar – a nemzetiségeket is felhasználva – egy fegyveres támadást indított ellene. Ekkor a Magyar Királyság képes volt ütőképes haderőt és a kor színvonalán álló katonai vezetői réteget szervezni, ami a harcmezőn jelentős sikereket eredményezett. A fegyveres küzdelem, a haza védelme 1848 szeptemberétől nem a függetlenségért, hanem a birodalmon belüli önállóságért indult meg. Ez pedig nem volt reménytelen vállalkozás. A magyar szabadságharcot az osztrák nagyhatalom csak az akkori világ másik nagyhatalmának segítségével, az Orosz Birodalom haderejével együtt volt képes eltiporni. Azonban a Habsburg Birodalom hiába nyerte meg idegen segítséggel a háborút, katonai győzelmét nem tudta hosszú távú politikai győzelemmé változtatni. 1867-ben el kellett ismernie Magyarország korlátozott önállóságát, el kellett fogadnia az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyet, tehát 1848 vívmányait nem lehetett maradéktalanul félresöpörni.

A reformkorban átalakult a nemzet és a hazaszeretet fogalma. Megjelent a *politikai nemzet*, amelynek tagja volt az ország minden állampolgára, rendi, vagyoni, társadalmi, vallási vagy etnikai különbségekre való tekintet nélkül. Erre az identitásra épült a reformkor, a forradalom,

a szabadságharc, a passzív ellenállás, a kiegyezés és a dualizmus, és lényegében ezért volt képes egyben tartani az amúgy természetes módon sokféle magyar társadalmat. A kiegyezéstől az első világháborúig terjedő időszak alapvetően békés volt, legalábbis a magyar országterületet az Osztrák–Magyar Monarchiában nem fenyegette külső támadás veszélye. Ez az időszak elsősorban abban a tekintetben jelentős, hogy ismét létrejött az önálló magyar honvédelem alapjának tekinthető magyar haderő, és megkezdődött annak fejlesztése.

A magyar nemzeti tisztképzés megindulása

Közel egy évszázados politikai csatározások eredményeként, a reformkori előzményekre támaszkodva a kiegyezés után jöhetett létre a magyar nyelvű tisztképzés. Az 1808. évi országgyűlésen I. Ferenc (1792–1835) hozzájárult egy tisztképző akadémia felállításához, felesége – Mária Ludovika – pedig a magyar rendektől kapott koronázási ajándékának egy részét is felajánlotta ennek megvalósítására. Később a királynő abba is beleegyezett, hogy a felállítandó intézményt Ludoviceának nevezzék el. Az 1808. évi VII. tc. kimondta, hogy az ország védelmi ügye nemcsak a jelen, hanem a jövő korok feladata is, ezért fiaiknak és utódaiuknak nemcsak erővel, hanem tudománnyal is tudniuk kell a hazáért harcolni. A magyar nemzeti tisztképzés tényleges megindulását az 1867. évi kiegyezés tette lehetővé. A képzés 1872-től indult meg, és egészen a második világháború végéig ez az intézmény volt a magyar tisztképzés emblematikus fellegetője.

Az első világháború alatt önálló magyar honvédelemről nem beszélhetünk. A Monarchiát elsősorban balkáni terjeszkedési tervei sodorták bele a háborúba, amelynek előrehaladtával egyre inkább magának a Birodalomnak a léte forgott kockán, és a nemzetiségi mozgalmak a magyar állam kereteit is feszegették, területi integritását veszélyeztették. Ilyen értelemben a Monarchia által megvívott hadműveleteket nevezhetjük „honvédelminek”, de a magyar országterület közvetlen védelmére csak néhány esetben került sor (például 1914/15 tele – a Kárpátok védelme; 1916 – Erdély). Az összeomlás pillanatáig a magyar haza védelme sikeresnek bizonyult.

Az első világháborút követő összeomlásban, a háborúellenes közfelfogás elterjedése időszakában a haza védelmének gondolata háttérbe szorult. Az őszirózsás forradalom nem volt képes sem a belső problémák megoldására, sem az idegen beözönlés feltartóztatására, ez okozta a bukását. A Tanácsköztársaság kezdeti népszerűségét éppen a haza védelme gondolatának, az imperialisták (a társadalom többsége számára az idegen hadseregek) elleni védelmi háború meghirdetésének köszönhette. Összességében megállapítható, hogy a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének vereségét nem a haderőszervezés elhibázott volta, a hadsereg rossz vezetése eredményezte. Az ellenséges hadseregek túlereje és a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása mellett a vereség előidézésében nagy szerepe volt a rendelkezésre álló országrész hadigazdasága gyenge teljesítőképességének, valamint a társadalom különböző rétegei eltérő politikai céljainak. A Tanácsköztársaság bukása onnantól datálódik, amikor a sikeres északi hadjárat (1919. május 30. – június 10.) visszafoglalt felvidéki területek kiürítése megkezdődött (június 30.), mert ekkor veszítette el a katonák többsége az addig a Vörös Hadsereg által megvalósítani látszott eredményes honvédelembe vetett hitét. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság honvédelmi szervezőmunkája a magyarországi haderőreformok sorában fontos helyet foglal el. Ilyen rövid idő alatt, egy négy évig tartó kimerítő háború után hihetetlen módon voltak képesek az ország erőforrásait mozgósítva olyan haderőt felállítani – és azt a haza védelme érdekében sikeresen működtetni –, amely végül csak komoly nemzetközi összefogással vált legyőzhetővé.

A két világháború között a haza védelmének gondolata nemcsak az esetleges idegen, első-sorban a kisantantállamok részéről fenyegető támadás elhárítását jelentette, hanem a trianoni békediktátum igazságtalanságai miatt egybeforrott az elszakított területrészek visszaszerzésének gondolatával. A revíziós gondolat Trianon egyenes következménye volt, és ez olyan kényszerpályára taszította Magyarországot, amelynek végén a térségbe behatoló Harmadik Birodalom szövetségi rendszerében találta magát. A revíziós sikereket támogató nemzetiszocialista Németország az „oszd meg és uralkodj” ősi elvének alkalmazásával hatolt be a Duna-medencébe, és a magyar politikai és katonai elit nagy része elhitte, hogy Németország Magyarország őszinte szövetségese, tehát a vele való együtt menetelés Magyarország érdeke is egyben. Súlyos árat kellett fizetnünk ezért a tévedésért.

A *Horthy-korszakban* a nemzet fogalma ismét átalakult: a *politikai nemzet* már nem volt működőképes, hiszen Trianon után az etnikai magyarság jelentős része más államok polgárává vált, a Kárpát-medence nemzetiségei pedig a nemzeti ébredésük és az önálló államiságuk útjára lépve hallani sem akartak sem a Szent Korona fennhatóságáról, sem a politikai nemzetről. A két világháború közötti magyar elit azt a célt tűzte maga elé, hogy legalább az etnikai egységet helyreállítja, vagyis a magyarlakta területek visszaszerzésével létrehoz egy modern magyar nemzetállamot. A korszakban a haderőn kívül is igyekeztek minél szélesebb körben növelni a kiképzettek létszámát. Az első ilyen kezdeményezés a Magyar Országos Véderő Egylet keretében létrehozott lövészegyletek rendszere volt. A szakmai munkát itt is hivatásos tisztek vezették. Az ifjúság honvédelmi nevelését, képzését is komoly feladatnak tekintették, ezért hozták létre az úgynevezett leventeintézményt, amelynek vezető szervei 1923-ban álltak föl. A képzés élén az Országos Testnevelési Tanács III. szakosztálya állt. A szakmai munkáért a katonai kerületenként alkalmazott testnevelési felügyelő, illetve a megyei és járási testnevelési vezetők feleltek. Ezek mind „rejtett” (azaz hivatalosan nem katonaként alkalmazott) tisztek voltak, míg a leventeoktatók tartalékos tisztek, illetve altisztek. Az ifjúság az első időszakban kivonta magát ebből a képzési formából, de rövid időn belül már aktív élet folyt a leventeintézményen belül. Az 1939. évi honvédelmi törvény pedig már deklarálta a honvédelmi kötelezettségek közé sorolta a leventekötelezettséget. 1944-ben kiterjesztették a kötelező katonai szolgálatot a leventékre is, akik elsősorban a védelmi munkálatokban segédkeztek, majd együtt harcoltak a honvédséggel.

Magyarország a második világháború végére hadművelleti területté változott, amelyen a korszak két nagyhatalma vívta meg egymással a maga élet-halál harcát. Önálló magyar honvédelemről tehát ebben az időszakban sem beszélhetünk (ennek elsődleges oka a német megszállás volt), mint ahogyan a szovjetek általi felszabadulás vagy megszállás kérdése is más-más nézőpontokból vitatható. Azokon a területeken, amelyeket nem, vagy csak kevésbé érintettek a Vörös Hadsereg katonái által elkövetett atrocitások, megélhették a szovjet hadsereg átvonulását egyfajta felszabadulásként, hiszen a háború borzalmai alól valóban felszabadultak, és reménykedhettek egy új világ felépítésében. Azoknak lehetett a Vörös Hadsereg megjelenése igazi felszabadulás, akiknek a német hadsereg vagy a nyilas kormány hatóságainak jelenléte közvetlen életveszélyt jelentett: elsősorban a budapesti gettó megmaradt zsidóságára, a cigányságra, a munkaszolgálatos alakulatokban szolgálókra, a baloldaliakra vagy a katonaszökevényekre kell gondolnunk. Az ország lakosságának azon része, amely közvetlenül tapasztalta meg a Vörös Hadsereg átvonulását és atrocitásait, kevésbé tekinthette ezt felszabadulásnak, mint inkább egy megszálló hadsereg katonái által elkövetett önkényeskedéseknek.

Az 1944. október 15-i elvetélt kiugrási kísérlet és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után a magyar tisztikar előtt három választási lehetőség állt: tovább harcolni a szovjetek ellen; vagy hajlani a Vörös Hadsereghez átment magyar tábornokok felhívásaira és átállni, azaz

szembefordulni a németekkel; vagy elhagyni a honvédséget és bujkálva, katonaszökevényként bevárni a háború végét. A tisztikar tagjainak döntő többsége az első megoldást választotta, elsősorban nem ideológiai megfontolások alapján. A kormányzó nyilvánosságra hozott (valójában erőszakkal kikényszerített) döntése, amely szerint hatalmát átadta Szálasi Ferencnek, számukra a jogfolytonosságot jelentette. Úgy vélték, ennek következtében a harc folytatása a kötelességük, a korábbi és az Új Legfelsőbb Hadúrra letett esküjükhöz híven. A tisztek egy kisebb csoportjának az volt a meggyőződése, hogy a Horthyra tett esküjük a kormányzó törvénytelen eltávolítása következtében arra kötelezi őket, hogy a Vörös Hadsereg oldalán vegyenek részt a háborúban a németek és a velük harcoló magyar csapatok ellen. Ezen tisztek száma a háború előrehaladtával egyre nőtt. A honvédség tisztikarának harmadik csoportja a bujkálást választotta, vállalva ezzel elfogatásuk esetén a halálos ítéletet. Nem kívántak a korábbi ellenséggel cimborálni, de az új hatalmat sem voltak hajlandók szolgálni, szintén esküjükre hivatkozva. A tisztek példaadása hatott a legénységre is. Mivel a tisztek töredéke állt csak át nyíltan a szovjetekhez, a legénység sem tette ezt. A háború előrehaladtával és ezzel együtt a vereség egyre bizonyosabbá válása következtében gyakoribbá vált, hogy kivonták magukat a harcból, hazamentek, vagy egységükkel a front mögött cseleltek. Mindezen tényezők figyelembe veendő, amikor a második világháború utolsó időszakában a haza védelmének kérdését vizsgáljuk.

A kommunizmus időszakában a nemzet és a haza fogalma ismét változott, erőteljes torzuláson esett át. A magyar identitás egyedüli alapjának a népi identitást tették meg, és minden nemzeti hovatartozást üldöztek. Ezt az identitást igyekeztek egy internacionalista közösségtudatba belefajítani. A nemzettudatot kompromittálták, lényegében azonosították a náciizmussal és a fasiszmussal. A Rákosi-korszakban is nagy hangsúlyt helyeztek az ifjúság honvédelmi nevelésére: a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség keretében szakkörök, tanfolyamok és tanulócsoporthoz szervezésével adták át az általános katonai és szakmai ismereteket a bevonulás előtt álló fiataloknak, sportcsapatokat, valamint harci tőrakat és tömegversenyeket szerveztek. Sportklubokat hoztak létre a lövész-, a motorkerékpáros, a modellező, a rádiós, a vitorlázó- és motoros repülő, az ejtőernyős, a lovas- és a különböző vízi sportok legrátermettebb képviselői számára, akik a minősített versenyzői utánpótlást biztosították.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, a haza védelme az idegen támadás ellen a fennálló erőviszonyok miatt eleve kudarcra volt ítélve. Az emberek azonban a Rákosi-korszak önkénye miatti elkeseredésükben nem foglalkoztak a szovjet túlerővel, nem mérlegeltek, csak cselekedtek. Különösen igaz ez a forradalmi ifjúságra. Egyesek, talán maga Nagy Imre is, úgy gondolták, a kommunizmus megreformálható, és ennek a gondolatnak megnyerhető a Szovjetunió politikai vezetése, létrejöhet tárgyalásos megegyezés. Elképzeléseikben azonban csalódniuk kellett. A felkelők közül sokan reménykedtek a nyugati világ segítségével, még a második szovjet támadás (1956. november 4.) megindulása után is. Ez azonban elmaradt, így a forradalom fegyveres ereje: a pesti srácok, az egyszerű felkelők, az átalított katonák és rendőrök nem fejtették ki valódi, sikeres ellenállást a szovjet csapatokkal szemben. Harcukban, a frissen létrejött szabad Magyarország védelmében egyedül maradtak, áldozatuk csak 33 év elteltével bizonyult nem hiábavalónak, amikor a frissen létrejött demokratikus Magyarország 1956 vívmányait is előképeknek tekintette. Ezzel zárult a 20. században a magyar haza védelmének története.

A magyar honvédelem a Kádár-korszakban (1956–1989) egyfelől a Varsói Szerződés tagállamként meglévő kötelezettségek teljesítését jelentette. A Magyar Néphadsereg fő feladatául a Magyar Népköztársaság területének, függetlenségének, „szocialista társadalmi rendjének”, ill. békéjének külső támadással szembeni megvédelmezését határozták meg. Emellett belső funkciót is ellátott, mint a népgazdasági feladatokban való közreműködés vagy az ifjúság nevelésében

való részvétel. A honvédelmet az egész társadalom ügyének, a haza fegyveres szolgálatát pedig megtisztelő kötelességnek tekintették. Az ifjúság honvédelmi nevelésének másik intézménye a korszakban a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) volt, amelynek klubjaiban politikai propagandatevékenység mellett általános és szakmai honvédelmi oktatás, valamint minőségi és tömegsport gyakorlása egyaránt folyt.

A *rendszer váltás* után 1990-ben megalakuló Magyar Honvédség legfőbb feladata Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme. Ezeket a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése egészíti ki. Magyarország 1999-ben csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, más néven a NATO-hoz, és 2004-ben az Európai Unióhoz. A Magyar Honvédség katonái jelenleg részt vesznek a koszovói NATO-misszióban, a boszniai, a grúziai, a mali és a szomáliai EU-missziókban, a ciprusi, a libanoni, a nyugat-szaharai, a közép-afrikai köztársaságbeli ENSZ-missziókban, valamint az iraki nemzetközi koalícióban. Külföldi katonai szerepvállalásai közül Magyarország a legnagyobb létszámmal NATO-vezetésű missziókban vesz részt. A külföldön szolgáló magyar katonák több mint fele az elsődlegesen magyar biztonságpolitikai érdekszférába tartozó balkáni országokban állomásozik NATO- és EU-vezetésű műveletek keretében. A Magyar Honvédség oroszlánrészt vállalt a 2015-ös migrációs válság során a déli határszakasz védelmében, az ideiglenes biztonsági határzár kiépítésében és őrzésében.

1.2. Nemzeti jelképeink

1.2.1. A Szent Korona és a koronázási jelvények

A korona latin szó, jelentése koszorú, virágfüzér, amelyet ünnepeken viseltek, de kitüntetésképpen is adományoztak. A Római Birodalom időszakában vált fokozatosan a hatalom jelképévé, majd a középkorban a zárt korona jelezte a szuverén földi hatalmat.

A magyar Szent Korona Európa egyik legrégebben használt és mai napig épségben megmaradt beavató koronája. A hozzá kapcsolódó hagyományokkal és jogokkal foglalkozó Szent Korona-tan szerint a magyar alkotmányosság alapját jelentette az Anjou-kor végétől egészen a második világháború végéig. A tan szerint az ország alaptörvényének és jogrendszerének végső forrása a Szent Korona, és mint jogi személy a Magyar Államnak felel meg. A történelmi hagyomány szerint 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, I. István magyar király (1000–1038) a Szent Korona képében följánlotta Magyarországot Szűz Máriának. Ezzel a hagyománnyal elkezdődött az a történelmi folyamat, amelynek során a Magyar Királyság koronázási ékszeréből a magyar államiség jelképévé vált.

A legenda szerint a koronát II. Szilveszter pápa küldte Asztrik érsek révén I. Istvánnak koronázására. A valóságban a magyar Szent Koronát III. Béla uralkodása idején (1172–1196) állították össze két fő részből: az úgynevezett görög koronából és a latin koronából. A tetején lévő keresztet a 16. században illesztették rá. A kereszt elferdülését minden bizonnyal egy 17. századi sérülés okozta, amely úgy keletkezhetett, hogy a koronaékszereket tartalmazó vasláda fedelét azelőtt csukták le, hogy benne a koronát megfelelően elhelyezték volna. A Szent Korona mai alakját III. Béla idején nyerte el. Szent István tiszteletét és tekintélyét minden uralkodó igyekezett a maga javára felhasználni, ezt különösen a koronázások alkalmával tudták kiemelni, amikor a tőle származtatott tárgyakkal növelték az esemény szakralitását. A Szent Korona kifejezés először 1256-ban jelent meg.

A korona őrzése

Az évszázadok forгатagában a korona őrzési helye többször változott. Károly Róbert a nehezen megszerzett koronát igen gondosan őriztette az 1323 után állandó székhelyül szolgáló Visegrádon. A koronát aztán 1310 és 1526 között, kisebb-nagyobb megszakításokkal a visegrádi felleգvárban tartották. Csak II. Mátyás (1608–1619) uralkodása alatt született megegyezés a magyar rendek és a Habsburg uralkodó között, hogy a koronát Pozsonyban őrzik. Újra szabályozták a királyi jelvény őrzéséről született 1464. évi II. törvénycikk nyomán felállított koronaőrök kötelességeit, akik ekkor tették le a később hagyományossá vált koronaőri esküt is. Törvényben rendezték a koronaország helyzetét, fizetésükről a király és az ország közösen gondoskodott.

A koronát 1790-től Budán őrizték, a napóleoni háborúk idején azonban újra menekíteni kellett a támadók elől csakúgy, mint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc során, amikor is 1849 januárjában ki kellett üríteni Pest-Budát, ezért Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének utasítására a koronát Debrecenbe szállították. 1849 májusáig, Budavár felszabadításáig a cívisvárosban őrizték, ekkor viaszszállították a fővárosba. Július elején, Pest újabb kiürítésekor Szemere Bertalan miniszterelnök Szegedre szállíttatta, és saját szállásán őrizte. Augusztusban magával vitte a koronát és a koronázási ékszereket rejtő ládát, amelyet társaival együtt a Havasalföldre vezető út mellett egy fűzesben ástak el. 1853-ban a császári udvar ügynökök segítségével felkutatta a Szent Korona és a koronázási ékszerek rejtékhelyét, és azokat vonaton Bécsbe vitették. Ott ünnepélyesen fogadták, a császár megtekintette, majd hamarosan viaszszállíttatta Budára. Ezt követően a második világháború végéig a budai várban őrizték az ereklyéket.

Az Árpád-ház kihalása (1301) után a magyar trónt hosszú küzdelem után megszerző Anjou Károly Róbert (1308–1342) legitimitását csak a magyar hagyományok – a királyt a Szent Koronával az esztergomi érseknek kellett megkoronáznia, és a szertartásra Székesfehérvárról kellett sort keríteni – tiszteletben tartása mellett ismerte el a rendi közvélemény.

1916-ban koronázták meg Budapesten az utolsó magyar királyt, IV. Károlyt (1916–1918) és feleségét. A koronázók Csernoch János esztergomi érsek és gróf Tisza István miniszterelnök voltak. 1918 novemberében Károly lemondott trónjáról, Magyarország köztársaság lett. A Tanácsköztársaság bukása után viaszállították a királyság államformáját, de királyt nem választottak, Horthy Miklós kormányzóként volt az állam feje. A monarchikus államforma hangsúlyozásaképpen azonban előtérbe állították a Szent Korona szerepét. A második világháború alatt, Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után a koronaőrök keresték a lehetőségét annak, hogy a koronát biztonságba helyezték a várható háborús pusztítás elől. Október 10-én, a fenyegető nyilas hatalomátvétel elől kicsempészték az akkor már óvóhelyen őrzött ládából az ékszereket, és a várban elásták. A nyilas puccs után Szálasi Ferenc mégis megtudta, hol van elásva a korona, kiásatta, és előtte tette le „nemzetvezetői” esküjét. December elején a nyilasok a Szent Koronát Kőszegre vitették, ahol egy óvóhelyen őrizték, majd 1945 tavaszán a mai Ausztria területére szállították és elásták.

A háború után az amerikaiak derítették fel a korona és a koronázási jelvények rejtékhelyét, és azokat az Egyesült Államokba vitték, ahonnan csak 1978-ban kerültek haza. A koronát és a jelvényeket a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították, és két évtizeden át ott állították ki. A rendszerváltás után az első Orbán-kormány (1998–2002) idején, az államalapítás ezeréves

évfordulója alkalmából az Országgyűlés elfogadta a Szent Koronáról szóló 2000. évi. I. törvényt, amelynek értelmében a Szent Koronát 2000. január 1-jén ünnepélyes keretek között (a jogarral és az országalmával együtt) a Parlament kupolacsarnokába szállították át. Az Országgyűlés 2010-ben megalkotta a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény módosítását. A módosítás értelmében ismét a Magyar Honvédség feladatai közé került a Szent Korona, valamint a hozzá tartozó koronázási jelvények – a palást kivételével – őrzése, fegyverhasználati joggal. A Honvéd Koronaőrség 2011-ben tette le a koronaőri esküt és vette vissza a Szent Korona őrzését.

A Szent Korona mellett a magyar koronázási ékszerek mint a király szimbolikus hatalmát kifejező legfontosabb jelvények a következők: a *koronázási palást*, a *királyi jogar*, az *országalma* és a *koronázási kard*. A koronázási palást felirata szerint eredetileg harang alakú miseruha volt, amelyet 1031-ben ajándékozott Szent István és Gizella királyné az épülő székesfehérvári Nagyboldogasszony-székesegyháznak. Anyaga drága keleti brokátból, mintás selyemszövetből készült, gazdag aranyhímzéssel. Az első magyar királyhoz fűződő kapcsolata, nagyszerű díszítése, valamint őrzési helye, a magyar királyok akkori koronázótemploma tette alkalmassá arra, hogy a 12. század vége felé koronázási palásttá alakítsák át.

A királyi jogar a magyar koronázási jelvényeknek valószínűleg a legrégebbi tagja, lehetett már Szent Istváné is. A jogar az ítékezés, az igazságosság, a jogszolgáltatás jelképe, ősi hatalmi jelvény. A magyar királyi jogar feje metszett hegyikristály gömb, a véset három oroszlánt ábrázol.

Az országalma ábrázolása Magyarországon először a koronázási paláston tűnt fel, amelyen gömbölyű tárgyat tartanak a bal kezükben Szent István és a vértanúk is. A ma ismert országalmánk egyszerű, díztelen, kissé lapított, aranyozott ezüstmegő. Tetején lemezből készült kettős kereszt található. A gömb közepén, a kereszt síkjával párhuzamosan, elől és hátul egy-egy kicsiny, háromszögletű, zománcozott címerpajzs van, amelyeket az Árpádok és az Anjouk címere díszít, ezért szokás feltételezni, hogy az Károly Róbert uralkodása alatt készült. Nem lehet kizárni azonban, hogy maga az országalma korábbi, a 14. században csak a címet illesztették hozzá.

A koronázási kard a magyar koronázási jelvények együttesének legfiatalabb tagja, készítése a 15. század második felére, ill. a 16. század első felére datálható. A magyar királyok koronázásakor nagy szerepet játszott: ezzel a fegyverrel hajtották végre az újonnan megkoronázott királyok a három ceremóniális kardvágást a koronázótemplomban, az ország birtokbavétele jeléül, valamint a négy világtáj felé irányuló kardcsapásokat a koronázási dombról, amellyel kinyilvánították, hogy megvédelmezik az országot bármely irányból érkező ellenséges támadással szemben.

1.2.2. Történelmi zászlók

A történelmi zászlósor néven ismert zászlók együttese 1985 óta része a magyar katonai, állami és helyi ünnepeknek. A hivatalos magyar történelmi zászlósor zászlói időrendi sorrendben a következők:

- honfoglalás kori fejedelmi zászló;
- Szent István király zászlaja;
- az Árpád-házi királyok árpádsávós zászlaja;
- az Árpád-házi királyok kettős kereszt zászlaja;
- az Anjouk királyi zászlaja;
- Hunyadi János zászlaja;
- Mátyás király fekete seregének zászlaja;

- Zrínyi Miklós, a szigetvári hős zászlaja;
- Bocskai István szalontai hajdúinak hadnagy zászlaja;
- Bethlen Gábor fejedelem zászlaja;
- a Nyitra vármegyei nemesi felkelők zászlaja 1660-ból;
- Thököly Imre fejedelem zászlaja;
- II. Rákóczi Ferenc fejedelem zászlaja;
- II. Rákóczi Ferenc kuruc lovasságának zászlaja;
- a baranyai huszárezred 18. századi zászlaja;
- a jászkun huszárok zászlaja az 1770-es évekből;
- a Pest vármegyei nemesi felkelők zászlaja a napóleoni háborúk idejéből;
- 1849-es honvéd lovassági zászló;
- 1869 M¹ m. kir. honvéd zászlóalj zászlaja;
- 1938 M magyar királyi honvéd lovassági zászló;
- 1949 M csapatzászló;
- 1956-os lyukas zászló;
- 1990 M csapatzászló.

1.2.3. Himnusz és Szózat

A himnusz eredetileg vallásos jellegű, Istent dicsőítő, hozzá segítségért fohászkodó, imaszerű ének. Az elnevezés eredete a görög *hūmnosz* (dicsőítő ének) jelentésű kifejezésre vezethető vissza. A himnusz a későbbi korokban már nem csak vallásos tartalmakat fejezett ki, hanem bármely bölcséleti mondanivalót. A nemzeti himnuszok olyan hazafias zeneművek, amelyeket az adott állam alkotmánya, törvényei hivatalos állami jelképként, nemzeti himnusként ismernek el; vagy amelyeket az adott (saját állammal nem rendelkező) nemzet vagy nép(csoport) közös identitásának zenei kifejezésére hagyományosan elfogad. A magyar nemzeti himnusz szövegét Kölcsey Ferenc (1790–1838), a reformkor nagy költője írta 1823-ban. Zenéjét Erkel Ferenc zeneszerző és karmester szerezte 1844-ben. A magyar nemzeti himnusz csak 1989-ben került hivatalosan a Magyar Köztársaság alkotmányába.

A Himnusz után a leggyakrabban használt hazafias dalunk Vörösmarty Mihály (1800–1855) *Szózat* című verse, amely 1836-ban íródott. Míg a *Himnusz* Istenhez szól a magyarokért, addig a *Szózat* a magyar embert szólítja fel arra, hogy legyen mindig hű a hazájához. A *Szózatot* Egressy Béni zenésítette meg 1843-ban, és ennek dallamai a nemzeti ünnepeink záróakkordjaiként szoktak felcsendülni.

1.2.4. Nemzeti címer

A címer egyedi, nemzeti, a történelmi hagyományokban gyökerező, összetett jelkép, amely a nyugati keresztény civilizáció, a lovagi kultúra szülötte. Vizsgálatával a heraldika foglalkozik. Az idő előrehaladtával a címerek egyre inkább kiszorultak a csatamezőről, ahol eredetileg a vezést, a tájékozódást, az egyes alegységek megkülönböztetését szolgálták, és csak díszítőelemként

¹ Mintájú, azaz 1869-ben rendszeresített.

éltek tovább. Ilyen például ma is minden magyar ember számára a magyar nemzet és haza szimbóluma, a magyar címer.

Magyarország címere hegyes talpú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Második, vörös mezejében egy zöld hármashalmon aranykoronás kiemelkedő középső részén áll egy ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szent Korona nyugszik. Díszes kivitelben jobbról tölgyág, balról olajfaág övezi.

1.2.5. Nemzeti zászló

Magyarország zászlaja Magyarország hivatalos állami jelképe és egyben a magyarság egyik nemzeti jelképe. A hivatalos állami és polgári zászló három egyenlő szélességű piros (az erő), fehér (a hűség) és zöld (a remény) vízszintes sávból áll. A magyar zászló színei a korábban rögzült címerből származnak, ebben az összeállításban nemzeti színekként értelmezve a reformkorban jelentek meg. A mai értelemben vett trikolorát a francia forradalom hatására alkották meg, használatát hivatalosan az 1848-as áprilisi törvények XXI. törvénycikke szabályozta. A piros-fehér-zöld zászló így hivatalosan elismert magyar nemzeti jelkép lett, amelyet 1848–49-ben már általánosan használtak polgári zászlóként. A szabadságharc leverése után tiltott jelképnek számított. 1867-től vált ismét hivatalossá. Állami zászlóként 1945-ig a kiscímer (megfelel a mai magyar címernek) szerepelt a zászló közepén. 1946. február 1. és 1949. augusztus 20. között a Szent Korona nélküli, úgynevezett „Kossuth-címer”, majd 1949. augusztus 20. és 1956. október 23. között a szovjet mintára készült népköztársasági címer volt közepén. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a felkelők és a lakosság jó része kívágta ezt az idegen jelvényt. A második Nagy Imre-kormány (1956. október 24. – november 4.) visszaállította a korona nélküli Kossuth-címert, amely még a forradalom leverését követő néhány hónapban is hivatalos volt. 1957-től a címer nélküli trikolorát használták, amely a rendszerváltáskor sem változott.

A nemzeti ünnepeken Magyarország lobogóját ünnepélyes keretek között, katonai tiszteletadással az Országház előtt fel kell vonni. A középületeken állandó jelleggel használatos, valamint a közterületeket a nemzeti ünnepeken önkormányzati rendeletben meghatározott módon fel kell lobogózní.

1.2.6. Nemzeti ünnepek

A nemzeti ünnep olyan kitüntetett napot jelöl, amelyen egy ország vagy egy nép nemzeti összetartozását ünnepli. A magyar jogrendszer megkülönbözteti a nemzeti ünnepet, az állami ünnepet, valamint a többi munkaszüneti napot. Magyarországon két nemzeti és egy állami (egyben nemzeti) ünnep van, amelyek egyben munkaszüneti napok is. A többi munkaszüneti nap többnyire egyházi ünnepekhez, ill. jeles történelmi eseményekhez köthető. Ezeken felül vannak törvényben rögzített nemzeti emléknapok is, amelyek valamely tragikus vagy örömteli történelmi eseménnyel való emlékezésre szolgálnak, de nem munkaszüneti napok. Magyarország Alaptörvénye a nemzeti ünnepeket a következőképpen határozza meg:

- „a) március 15. napja, az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc emlékére;
- b) augusztus 20. napja, az államalapítás és az államalapító Szent István király emlékére;
- c) október 23. napja, az 1956. évi forradalom és szabadságharc emlékére. A hivatalos állami ünnep augusztus 20. napja.”

1.2.7. Alaptörvény

Az alkotmány az állam alaptörvénye, a legmagasabb szintű jogi norma, amely tartalmazza az állam felépítésével és működésével kapcsolatos legfontosabb szabályokat. Nem lehet olyan jogszabályt hozni, amely ellentétes annak tartalmával, ez Magyarország jogrendszerének alapja. Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire nézve kötelezőek. Rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Magyarország Alaptörvényét a magyar országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el, és 2012. január 1-től lépett hatályba.

1.3. A magyar katonai felsőoktatás története (1947–2012)

Az 1945–1948-as években a hatalom megszerzéséért folyó harc közben Magyarországon egyik párt sem vállalkozott az új hadsereg megteremtésére. Az első komolyabb próbálkozás egy új szellemű tisztikar vezető állományának létrehozására Sólyom László vezérőrnagy, katonai csoportfőnök (vezérkari főnök) nevéhez fűződik, aki hosszas erőfeszítéssel, 1947. december 1-jével létrehozta és beindította a *Honvéd Hadiakadémiát*, a vezérkari tisztképzés intézményét. Annak következtében azonban, hogy a Magyar Dolgozók Pártja Katonai Albizottsága 1948 decemberében döntött a vezérkari testület felszámolásáról, az akadémia 1949. január 17-én „felfüggesztette működését”, majd 1950-től *Honvéd Akadémia* (1955-től *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia*) néven szervezték újjá.

Habár tisztekre, tiszthelyettesekre is egyre inkább szükség volt, az ebből a célból 1947. október 1-jén létrehozott *Kossuth Honvéd Akadémia* is kénytelen volt befejezni működését 1949. október 1-jével.

A nemzetközi téren 1945-től 1985-ig tartó áldatlan versengés a harmadik világháború küszöbére sodorta az emberiséget, és *hidegháborús* viszonyokat idézett elő. Ebben a helyzetben a két világhatalom megszervezte a maga katonai szövetségi rendszerét: a NATO-t és a Varsói Szerződést.

Ez a feszült nemzetközi helyzet hatalmas fegyverkezési hajszát váltott ki, amelynek során minden szövetséges állam és hadserege igyekezett a legkorszerűbb tömegpusztító fegyverek és rakétaeszközök birtoklásával biztosítani saját sértetlenségét, valamint a másik visszatartását vagy elpusztítását. Ehhez széles körű általános és technikai műveltséggel rendelkező, ezeket a korszerű fegyvereket alkalmazni és üzemeltetni tudó tisztikarra volt szükség. Ennek biztosítása terén az első komoly lépés a négyéves képzés bevezetése volt, aminek eredményeként 1964 őszén már olyan tiszteket avattak a fegyvernemi tiszti iskolák összevonásából 1949-ben megalakult *Egyesített Tiszti Iskolán*, akik a tiszti diplomán kívül tanárral vagy technikusval is rendelkeztek. Ez azonnal érzékelhető változást hozott a sorkatonai képzésben, de néhány száz korszerűen felkészített tiszt mégsem volt képes döntő áttörésre a korszerű fegyverekkel való háború megvívására való felkészítésben.

A magasabb szintű tisztképzés érdekében 1967 nyarán megjelent a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) 1967. évi 13. sz. törvényerejű rendelete (tvr.) a Magyar Néphadsereg tiszti iskoláinak katonai főiskolává nyilvánításáról. Ebben rögzítették: „A Magyar Néphadsereg tiszti iskolái – a »Kossuth Lajos« Katonai Főiskola, a »Zalka Máté« Katonai Műszaki Főiskola és a »Kilián György« Repülő Műszaki Főiskola – a honvédelmi miniszter felügyelete alatt álló

katonai felsőoktatási intézmények... A katonai főiskolákon szerzett oklevél a katona szakképzéssel egyidejűleg meghatározott szakon felsőfokú technikus, vagy általános iskolai tanári képesítést is nyújt. Ez a törvényerejű rendelet 1967. szeptember 1. napján lép hatályba...”

A képzés rendszere – például a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán az 1967–1973-as években – a következő volt:

- Az I. évesek az első öt hónapban alap-/csapatkiképzésen vettek részt Egerben, illetve a határőrök Szegeden.
- A további közel 3,5 évet a főiskola szentendrei és budapesti objektumaiban töltötték.
- A IV. éves hallgatók – az első tiszti beosztásukra való közvetlen felkészítésként – háromhetes csapatgyakorlaton vettek részt azzal a céllal, hogy szakaszparancsnokokként szerezzenek gyakorlatot a csapatkiképzés megszervezésében, végrehajtásában, az ifjúsági munkában és a beosztottakkal való foglalkozásban, másrészt pedig mélyítsék el a főiskolán tanultakat, fejlesszék tovább oktató-módszertani jártasságukat és parancsnoki (vezetői) tulajdonságaikat, továbbá ismerjék meg a csapatélet és a várható beosztásaik követelményeit, sajátosságait.

A tantárgycsoportok arányai a Kossuth Lajos Főiskolán

- társadalomtudományi-politikai: 10,2%
- pedagógiai: 9,1%
- természettudományi: 4,7%
- idegen nyelvi: 4,6%
- testnevelési: 5,6%
- általános katonai: 22,8%
- fegyvernemi (szakági): 32%
- szaktechnikai: 6,6%
- módszertani (csapatkiképzési): 4,4%

Természetesen a műszaki főiskolás hallgatóknak ugyanígy kellett felkészülniük a szakmájuk szerinti alegység szintű technikai beosztások ellátására.

A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán a gépgyártás-technológiai, gépjármű műszaki, híradástechnikai, vezetékek nélküli híradástechnikai, vezetékes híradástechnikai, mikrohullámú, műszer- és szabályozástechnikai, belsőégésű erőgéptan, valamint radiokémiai felsőfokú technikai, illetve számviteli szakokon folyt képzés.

A Kilián György Repülő Műszaki Főiskola – természetesen – más műszaki területeket művelt: repülőgépszármű-hajtómű, helikopterszármű-hajtómű, repülőfedélzeti elektromos, műszer- és oxigénberendezés üzemeltető, repülőfedélzeti fegyver és rakéta üzemeltető, repülőfedélzeti rádiótechnikai üzemeltető, vadászirányító-megfigyelő szakokat. A Mi-8 rendszerbe állítása megkövetelte, hogy 1969-től a helikoptervezetők felkészítésének 1. éve Szolnokon történjen alapvetően elméleti és orosz nyelvi felkészítéssel, majd a gyakorlati felkészítés két éve a Szovjetunióban legyen.

Természetesen a felsőfokú (akadémiai) tisztképzést is fejleszteni kellett, így az 1960-as évek első felében – az új fegyverrendszerek megjelenése következtében – a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián bevezették a légvédelmi rakétatechnika oktatását, valamint a hadtudományi képzést,

ennek eredményeként kezdtek mind nagyobb számban tudományos szinten foglalkozni a hadügy kérdéseivel. Beindult a felső szintű hadműveleti képzés, majd 1967 őszén áttértek az egységes 3 éves képzésre.

Az új tiszteket először 1969. augusztus 20-án érte az a – napjainkig tartó megtiszteltetés –, hogy országos tévényilvánossággal, az Országház előtt, a Kossuth téren történt meg a tisztaavatás.

A korszerű hadviselés igényei folyamatosan növekedtek, illetve újabbak születtek, amit a tisztképzés minden szintjén figyelembe kellett venni. Ezért a *Zrínyi Akadémián az 1970/71-es tanévben új követelményrendszert és tantervet vezettek be, amelynek korszerűségét és a minőségi fejlődést elismerve, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a 23/1971. sz. törvényerejű rendeletével a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián kibocsátott oklevelet az egyetemi oklevéllel egyenértékűvé nyilvánította.*

A Magyar Néphadsereg hatalmas ütemű gépesítése, páncélozott szállítóeszközökkel és harcjárművekkel való ellátottsága újabb követelményeket teremtett az alapfokú tisztképzéssel szemben. Ezt fejezték ki a művelődésügyi miniszterhelyettesek és a vezérkari főnök által 1973. június 25-én jóváhagyott katonai főiskolai tantervek, amelyek noha néhány képzésben meghagyták a tanári szakirányt, zömében üzemmérnöki képzésre tértek át. Így az említett okmányokban rögzítették: „A katonai főiskolákon szerzett oklevél – a katonai szakképesítéssel egyidejűleg – meghatározott szakon üzemmérnöki, üzemgazdász vagy általános iskolai tanári képesítést nyújt.” Ezzel a pályakezdő tisztek – kilenc év után – ismét egy (azaz „kettő az egyben”) diplomát kaptak.

Az úgynevezett „katonai-technikai/hadügyi forradalom”, a hadművészet rohamos fejlődése, valamint a Magyar Néphadsereg korszerű fegyverrendszerek tömegével történő ellátása nyomán a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1972–73-as tanévben beindították a csapatrepülő-képzést, az 1978–79-es tanévben pedig ismét egy új tantervet és követelményrendszert vezettek be a megváltozott helyzetnek megfelelően. 1983. szeptember 1-jével Szolnokon ismét beindult a repülőgép-vezetők hazai képzése.

A katonai főiskolák és a ZMKA tanterveinek korszerűsítése az 1980-as években

1981. június 19-én megjelent a katonai főiskolák új, korszerűsített tanterve, amelyben az *egységes* általános követelményeket rögzítették tevékenységi körönként (politikai vezető-nevelői; harcevezetői; üzemeltetői; üzembentartói; kiképzői; napi élet irányítói, illetve technológiai tevékenységrendszer irányítói). Ennek lényege az volt, hogy:

- I. félév: egységesen egy hónapos sorkatonai alapkiképzés, majd minden szakon további egységes képzés;
- II. félév: általános alapozás, amelynek során az elsőéves hallgatók – fegyvernemtől függetlenül – külön épületben elhelyezett tanzászlóaljban kaptak „konvertálható” ismereteket, elősegítendő majdani fegyvernem-, illetve szakválasztásukat;
- III–VI. félév: fegyvernemi alapozás;
- VII–VIII. félév: szakképzés + két hónapos csapatgyakorlat.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Néphadseregben belül a hadtudományi képzés és fokozatszerzés egyik központi intézménye volt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1983. december 12-én kelt 23. sz. törvényerejű rendeletében engedélyezte

az akadémián a dr. univ. cím (egyetemi doktorátus) megszerzését. Lényegében ezen a fejlődési úton való töretlen haladás eredményeként az 1985. évi I. sz. törvény a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát *egyetemi rangú tanintézetnek* nyilvánította.

Az 1980-as évek közepére az erőfeszítések ellenére a hivatásos állomány utánpótlása mind mennyiségében, mind minőségében elmaradt a szükségletektől. A katonai pálya alacsony presztízse következtében a beiskolázásnál szűk volt a válogatási lehetőség, és a pályára irányító, illetve az állománymegtartási tevékenység sem bizonyult elég intenzívnek, aminek a következtében a tiszti beosztásoknak csak 85%-a, illetve a tiszthelyettesi keretszám 81%-a volt feltöltve. A szakaszparancsnoki hiány helyenként elérte a 40%-ot.

A katonai vezetés világosan látta, hogy a káderutánpótlás, a -megtartás és a nevelés a hadseregfejlesztés kulcskérdése. Ezért közelebbi feladatként jelölte meg a pályára irányítás új rendszerének kialakítását; a káderutánpótlás és -megtartás belső tartalékainak aktivizálását. Hosszabb távon a középiskolai honvédkollégiumok számának növelésével kívánták elérni, hogy az évtized végére ezekből kerüljön ki a katonai főiskolai hallgatók 75–80%-a; a főiskolák kibocsátó képességének növelésével pedig azt a célt tűzték ki, hogy a '90-es években 800–900 tisztet avathassanak.

A szorító tiszti- és szakaszparancsnok-hiány gyors felszámolása érdekében az 1987. január 21-én kelt 02/1987. számú miniszteri paranccsal négyről három évre szállították le a katonai főiskolai képzési időt. Ez persze minőségi visszaeséssel járt. Hiszen egyrészt a kiképzés ideje 25%-kal csökkent: az egy hónapos sorkatonai alapkiképzés után az első év kétszer 18 hetes félévében megtörtént az általános katonai és minden szakon egységes, tömörített tananyagú alapozó képzés. A 2. és 3. évfolyamon szintén 18–18 hetes félévekkel szakképzést folytattak. Másrészt ez utóbbi két év folyamán az általános üzemeltető-üzemlépítői diploma megszerzési követelménye *helyett a speciálisan katonai* üzemeltető és építő üzemlépítői tananyagot foglaltak bele, tehát az új tisztek *csökkentett értékű, csak a Magyar Néphadseregben elfogadott* üzemeltetői-üzemlépítői képesítést szerezhettek. Csupán a határőr szakon kaptak kollégiumi nevelőtanári képesítést a végzősök.

E döntés „tűzoltásjellegét” mi sem bizonyítja jobban, hogy ez csak egyetlen esztendőben hozott némi javulást a káderhelyzetben. Ugyanis 1987. augusztus 20-án 265 fő IV. és 262 fő III. évet avattak tisztté, ennek következtében 1968-ban nem volt tisztavatás, tehát *a tiszthiány újra növekedett.*

A hároméves képzésre való áttérés természetesen szeptember 1-jétől új tantervet és programokat, „átmeneti tanévet” és szervezeti változást is megkövetelt.

A rendszerváltozás – sok más mellett – két főiskola névváltozásában is kifejeződött: 1990-ben a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola „átkeresztelődött” Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolára, 1991-ben pedig a Killián (az eredeti családi nevet vették át időközben) György Repülő Műszaki Főiskola Szolnoki Repülőbiztonsági Főiskolára.

1991 elejére a katonai felső vezetésben megérett a felismerés, hogy a haderőreformok sorozata – az erőteljes létszámleépítés, ugyanakkor a korszerű hadművészeti elvek keresése, alkalmazására való törekvés – létszámában kisebb, de sokkal korszerűbb tudással és műveltséggel, valamint nyelvtudással rendelkező, *minőségi tisztkart* igényel. Így a művelődési és közoktatási miniszter, valamint a honvédelmi miniszter 1048/1990. (III. 1.) sz. MT határozata alapján a katonai főiskolákon 1991 őszén visszatértek a négyéves képzési rendszerre.

A polgár felsőoktatási intézmények irányában tett fontos lépésként 1991 szeptemberében mind a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, mind a Kossuth Lajos Katonai Főiskola csatlakozott

a fővárosi műszaki főiskolákhoz, közösen megalakítva a Budapesti Politechnikumot. A szerveződés alapvető céljaként határozták meg az oktatás, a továbbképzés, a kutatási és gazdálkodási tevékenység összehangolását, valamint a közös pályázásokat.

Az egyetemes magyar, valamint a katonai felsőoktatást tekintve történelmi jelentőségű volt az augusztus 3-án megjelent 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról, amelynek Preambulumában rögzítették: „A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja.” Ezzel mind a Zrínyi Miklós Katona Akadémián, mind a három katonai főiskolán egy rendkívül feszített, hároméves előkészítő munka indult be annak érdekében, hogy a katonai tanintézetek is teljes mértékben és határidőre megfeleljenek a törvényi előírásoknak.

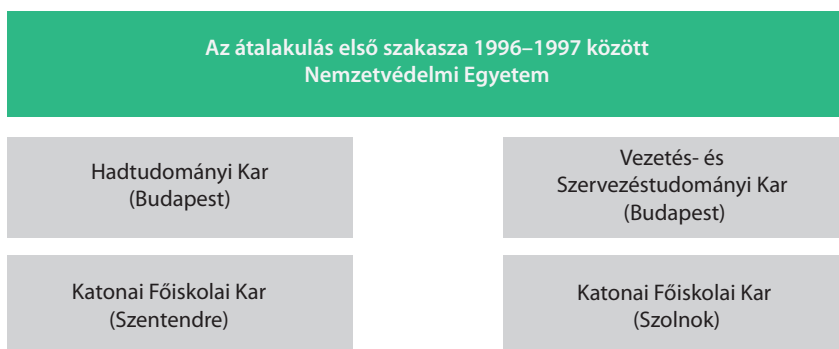
A fenti folyamattal egyidejűleg egy újabb követelmény is keletkezett: a mind súlyosabb gazdasági helyzet, amelynek következtében a honvédelmi költségvetés volumene 1994–1996 között az éves bruttó hazai terméket (GDP) tekintve körülbelül 1,83%-ról 1,26%-ra csökkent, amely tény a Magyar Honvédség létszámának drasztikus csökkentésével párhuzamosan a katonai felsőoktatási intézmények fokozatos összevonását is megkövetelte. A fent említett hároméves előkészítő munkálatok során a katonai felsőoktatási intézményeket – katonai akadémia és katonai főiskolák – ki kellett vonni a hadrendből, és a honvédelmi miniszter közvetlen felügyelete alatt működő, „korlátozott” autonómiájú, de állami felsőoktatási intézményekké kellett átalakulniuk (az addig megszokott katonai logisztikai ellátási rendből kikerülve ismeretlen problémákkal kellett megküzdeniük, önálló törvényi szabályozással kellett megteremteni a vezetőket, az oktatókat és a hallgatók jogállását stb.), egyúttal az addig 4 intézményből álló rendszert integráció útján csökkenteni kellett. A honvédelmi miniszter 1996. augusztus 26-án kiadott 301/1996. (HK 20.) számú határozatával intézkedett – a fenti törvény szellemében – a katonai felsőoktatási intézményeknek a Magyar Honvédség hadrendjéből való kiválását követő vezetésének rendjéről a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, valamint a három katonai főiskola vonatkozásában.

Ennek megfelelően jött létre 1996. szeptember 1-jén a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* két egyetemi (a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiából) és két főiskolai karral (a Kossuth Lajos Katonai Főiskolából és a Szolnoki Repülőtiszt Főiskolából):

Az egyetemi alapképzésben a következő felsőfokú végzettséget lehetett megszerezni:

- egyetemi: okleveles katonai vezető; okleveles biztonságpolitikai szakértő; okleveles katonai logisztikai vezető; okleveles katonai műszaki menedzser; okleveles határrendészeti és -védelmi vezető; okleveles védelmi igazgatási menedzser, valamint okleveles közbiztonsági vezető;
- főiskolai: katonai vezető; repülőszervezet-vezető; határrendészeti és -védelmi vezető; műszaki építőmérnök; gépészmérnök-tiszt; közlekedésmérnök-tiszt; vegyészmérnök-tiszt; villamosmérnök-tiszt; mérnök informatikus-tiszt; biztonságtechnikai mérnök-tiszt, valamint közgazdásztiszt gazdálkodási vagy pénzügyi szakon.

Ebben a periódusban a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola megőrizve függetlenségét, folytatta eredeti feladatát.

1. ábra: A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szervezetének kialakulása
Forrás: a szerző szerkesztése

2. ábra: A ZMNE szervezeti átalakításának második és harmadik szakasza
Forrás: a szerző szerkesztése

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szervezeti átalakítása 1997. szeptember 1-jén tovább folytatódott, ennek lényege a két főiskolai kar integrálódása volt a két egyetemi karba. Fontos előrelépés volt, hogy a felsőfokú Vezetőképző Tanfolyam beindításával 48 év után újraindult Magyarországon a vezérkari képzés. Ugyanekkor vette kezdetét a civil szakemberek ötéves egyetemi alapképzése védelem- és biztonságpolitikai, illetve védelemigazgatási szakon.

2000. január 1-jével a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola integrálódott a Nemzetvédelmi Egyetembe, amely ettől kezdve két egyetemi (Hadtudományi, illetve Vezetés- és Szervezéstudományi), valamint egy főiskolai karral működött tovább. Ez az átalakítási folyamat

2004. szeptember 1-jén zárult le, amikor a Vezetés- és Szervezéstudományi, illetve a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar füzijéből létrejött az egyetemi szintű Bolyai János Katonai Műszaki Kar. Ezt követően, alapvetően ebben a szervezetben és apróbb tartalmi változtatásokkal működött tovább 2012. január 1-jéig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, amikor is a lényegesen más szervezeti keretek között és merőben új tartalommal beindított utódszervezet: a *Nemzeti Közszerológiai Egyetem* kezdte meg működését.

Ajánlott irodalom

Király Béla – Veszprémy László szerk.: *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003.

Liptai Ervin szerk.: *Magyarország hadtörténete*. I–II. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.

A magyar katonai felsőoktatás 200 éve (1808–2008). ZMNE, Budapest, 2008.

A Magyar Honvédség negyedszázada. A rendszerváltástól napjainkig. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.

Ellenőrző kérdések

1. Az államalapítástól a tatárjárásig terjedő időszakban hogyan funkcionált a magyar honvédelem?
2. Mi volt a telekkatonaság intézménye?
3. Mit jelent a politikai nemzet fogalma?
4. Sorolja fel a magyar koronázási jelvényeket!
5. Melyek Magyarország nemzeti ünnepei, és milyen történelmi eseményekhez kötődnek?
6. Milyen tényezők követelték meg a katonai felsőoktatás folyamatos korszerűsítését?
7. Hogyan korszakolná a főiskolai tisztképzést?
8. A képzési szakok miként változtak a vizsgált időszakban?